

LES AMETISTES DEL MONTSENY

(Primera edició: desembre 1968)

Fa cosa d'un segle i mig que les ametistes del Montseny varen deixar d'ésser un negoci rentable, però fa cosa de seixanta anys que l'alquímia meravellosa del numen poètic d'en Guerau de Liost convertia les velles «pedres d'anells» en gemmes immarcessibles amb les quals va teixir la més escollida diadema al seu estimat Montseny.

En la nostra visió històrica del Montseny no hi podia faltar un apartat o relació que agermanés les poques dades dels nostres arxius amb els treballs i descripcions que se n'han fet.

La llista d'autors que s'han ocupat de les ametistes del Montseny és força considerable, s'inicia amb el P. Diago, que, pels volts de l'any 1600, hi feia una lleugera al·lusió, presentant com a recent la seva descoberta, i es clou amb un treball d'en Josep Iglésies, de l'any 1964, en el que dona a conèixer una memòria de Joan Antoni de Fivaller i de Bru, marquès de Villel, llegida el dia 25 d'abril de l'any 1787 a la Real Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, dedicada a les ametistes del Montseny.

Al qui desitji més informació erudita sobre aquest punt, és a dir, una relació dels vells autors que se n'han ocupat, li recomanem de llegir les substancioses dades del P. Enric Flórez a l' *España Sagrada*, tom 28, Madrid 1774, en el seu apartat «Noticia del Monte de las Amatistas», pp. 17-19, i sobretot el parell de planes que dedica a les ametistes del Montseny, com a vella explotació industrial, en Salvador Llobet en el seu estudi geogràfic *El medio y la vida en el Montseny*, Barcelona, 1947, p. 326-328. Ambdós autors espigolen notícies entre els que els han precedit i intenten fixar, a través d'elles, l'època que va iniciar-se l'explotació d'aquesta font de riqueses. És també interessant el treball esmentat d'en Josep Iglésies *Una memòria setcentista sobre les ametistes del Montseny*, publicat a la revista «Montaña», núm. 94, any XVII, Barcelona, novembre-desembre 1964, pp. 249-356, puix que endemés de presentar un extracte del treball barroc i mediocre del marquès de Villel, fa també una interessant ambientació del tema.

Des del punt de vista històric són sense cap desperdici les dues breus «Notes

d'Arxiu», n.º XII i LXXX, aparegudes anònimament els anys 1914 i 1924 al famós Butlletí del Centre Excursionista de Vic, publicat entre els anys 1912 i 1928, però que se sap que tenien per autor a Mn. Pere Bofill.

Algunes nocions tècniques sobre les ametistes

Guerau de Liost anomena a les ametistes «violes en cristall de quars». És una descripció poètica que s'adapta plenament a la realitat. Les ametistes no són altra cosa que quars cristal·litzat tenyit d'un color morat o blau a causa de l'òxid de manganès —així ho creuen els naturalistes— que contenen.

El quars cristal·litzat si no es pot dir que abunda al Montseny, almenys sí que fa acte de presència a tota la banda de Viladrau i també a la d'Arbúcies. Es troba en els terrenys primaris granítics, en forma de diaclasses o colaments fets entre les clivelles de les pedres granítiques.

El quars cristal·litzat té una gran varietat de colors que va de la quasi transparència al més perfecte morat passant per les games de blanc lletós, blau, bru pàl·lid, gris, taronjat, marró, violaci, morat, rosat o vinós i púrpura. Les clàssiques ametistes, considerades de sempre com gemmes o pedres precioses, són les violades, essent tantmés estimades quant més intens i homogeni és el seu color.

El seu tamany és tan variat com el seu color, el quars lletós té cristalls de gran tamany —n'hem vist de trobats al Montseny que tenen sis o set centímetres, de tipus bi-piramidal— en canvi el vinós i, sobretot, el violat o típica ametista és molt més reduït, tenint els cristalls de tamany d'un «cigró», segons expressió del P. Flórez.

A voltes, en un mateix cristall el color no és uniforme; en aquest cas escalfant-lo suaument i amb mesura el color es torna homogeni, però si no és té cura i la temperatura assolida és massa alta, els cristalls es tornen grocs o foscos, arribant a perdre del tot el color.

Els joiers tallen les ametistes en forma de brillants o bé graonades. A voltes se les ha anomenat «pedres de bisbe» per ésser les pedres típiques dels anells episcopals, per la mateixa raó són nomenades pels documents «pedres d'anells», per utilitzar-se sobre tot en aquesta branca de la joieria.

Els principals centres del món d'explotació d'ametistes es troben al Brasil, a Arizona, a l'Uruguai, a Rússia i a Ceilà. A Espanya eren explotades les de Cabo de Gata, treballades a Cartagena, les de Sierra Nevada, Gredos i les del Montseny. Les troballes esporàdiques de quars cristal·litzat, i fins i tot de tons vinosos, són freqüents en altres, indrets, però mai en quantitat ni explotats comercialment; a Aranyonet, prop el Coll de Merolla i al límit de Ripollès, i a

la veïna demarcació de La Pobla de Lillet, s'hi troben algunes ametistes, però abunden molt més els cristalls bi-piramidals solts, de color fumats, dits «Jacints de Compostel·la».

La llegenda i la poesia

Sense la descripció del P. Flórez i sense l'evocació poètica d'en Guerau de Liost és probable que el record de les ametistes del Montseny s'hagués perdut totalment o restés adormit en les planes esgrogueïdes dels llibres de Marcillo, Gil, Marca o Feliu de la Penya.

Quan en Jaume Bofill i Mates publicà, l'any 1908, la seva primera versió de cants dedicats al Montseny, sota el nom de «La Muntanya d'Ametistes», el tema va reprendre actualitat. No solament revivia el seu record, sinó que aquest restava ennoblit pel seu acostament al soli imperial romà, on anaven a raure les ametistes i els topazis que els lapidaris romans arrencaven de l'entranya feconda del Montseny.

Pròdiga fores, per la gent del Laci
de veis metàl·lics ricament granats
en transparències de groguenc topazi
i en ametistes de cristalls morats.

En el pròleg de la segona versió de «La muntanya d'ametistes» de l'any 1933, és en Josep Carner qui es proclama patró de l'escaient títol del llibre dient:

I encara vaig batejar el teu llibre: entre la polsosa deixa dels meus passats hi havia la *Crisi de Catalunya*, del jesuïta Marcillo, olotí com tú; i allí vaig trobar la clarícia o la llegenda de l'explotació pels romans de les ametistes de la teva Muntanya; i aixó va suggerir-me el títol d'aquest recull, que ens semblà molt títol de llibre de poemes: perquè aleshores llegíem certs poetes francesos dels temps de Mucha; però així i tot ens salva el fet que el Montseny és realment musc, com les seves «violes en cristall de quars.»

L'Iglésies ha volgut escatir el fet d'una probable utilització de les ametistes per part dels romans i confessa que no ha trobat en Marcillo ni un sol borrall de la llegenda que li atribueix en Carner. Però la llegenda era creada i, si no li varen donar vida els dos lletrats, almenys la reviscolaren i la posaren d'actualitat. Referent al títol del llibre de poemes d'en Guerau de Liost, si en Carner hagués

conegut l'obra del P. Flórez s'hauria adonat que no era pas ell el primer en nomenar al Montseny la «Muntanya de les Ametistes».

En la nova introducció a «La Muntanya de les Ametistes» de l'any 1933, en Guerau de Liost perfilava la llegenda, precisant el nombre dels lapidaris romans i excloent el topazi de les produccions de la seva feèrica muntanya.

A LA MUNTANYA D'AMETISTES

Apoteòsic, d'enroscades trompes
soni l'esclat imperial. Un jorn
set lapidaris, traficant de pompes
la cuita violaren de ton forn.

I prodigares —camperola festa—
no pas de ginebrons l'opal espars
ni el topazi florit de la ginesta
sino violes en cristall de quars.

Avui, sorruda, ta dolor consagra
d'exhausta mina l'oblidat renom.
I encara sotges amb la testa amarga
el responsori de les boires tristes
que sots avall s'agemoleixen com
un enderroc de noves ametistes.

En aquest moment la coneixença que té en Bofill i Mates, resident els estius a Viladrau, ja no es limita a les notícies que li havia proporcionat en Carner sobre l'antiga explotació. Ha recorregut una i altra volta el Montseny, ha visitat el lloc de les antigues extraccions, i juntament amb el seu amic, el Dr. Antoni Ariet i Barberis, metge de Viladrau, posseixen ja ametistes trobades a la muntanya i coneixen les dades històriques que l'any 1914 s'havien publicat al Butlletí del Centre Excursionista de Vic.

Ho confirma la «Topografia mèdica de Viladrau», publicada l'any 1915 pel Dr. Ariet. En la seva plana 14 diu que en Jaume Bofill i Mates li ha proporcionat bona part de la informació històrica, i entre aquesta llegim:

«Respecte a l'origen del poble, poca cosa s'en sabé, i lo referent al mateix se dedueix per la tradició. Se diu que fou fundat per set lapidaris

romans que venien a recollir pedres precioses an el Montseny, puix té fama aquesta muntanya de covar amatistes i altes pedres fines. D'aquestes n'hi ha mostra a la creu que posseeix l'església parroquial.

Ha existit aquí —segons se diu— persona que's dedicava a recollir pedres precioses —com crestall de quarç— i els venia als argenters de Vich.»

En una nota al peu de la plana exposa que ell té una ametista recollida en la muntanya, i al final del llibre, en apèndix, a les planes 217 i 218, reproduïx l'extracte del document de 1610 tal com es va publicar en el Butlletí del Centre Excursionista de Vic.

No és pas el nostre intent discutir o rebatre aquí la «llegenda» dels lapidaris romans que ha reproduït recentment en Joan Mon Pascual en el seu treball *Viladrau, su pasado, su presente y su porvenir*, publicat al programa de la Festa major de Viladrau de l'any 1962, sinó, solament, constatar la seva existència, i senyalar que d'altres autors encara l'arrodoneixen fent-hi participar els romans que vivien a la ciutat de Vic.

Les ametistes en la història

Els autors abans esmentats estan tots unànims en precisar que la descoberta de les ametistes tigué lloc a les darreries del segle XVI o a principis del segle XVII, basant-se en que són esmentades per primera vegada, pels autors d'obres descriptives sobre Catalunya, a principis del segle XVII.

El primer d'ells és el P. Diago que va fer una descripció de Catalunya per acompanyar el mapa del Principat, de Vrints, editat a Anvers l'any 1605, en la que deia: «no fa molt que prop del Montseny s'ha trobat una mina d'ametistes». El jesuïta P. Gil, autor d'una *Història Natural i Geografia de Catalunya*, publicada modernament a Barcelona, l'any 1949, i escrita pels volts de l'any 1600, diu que «ametistes que son de color violaceo, molt finas y bonas se troban en Cataluña y treuent-se de les montanyes de...», segueix un borrat en el manuscrit, però tothom està d'acord en que s'hi ha d'afegir Montseny. El mateix P. Marcillo que escrivia l'any 1685 en parlar del Montseny, diu que allà hi ha «de cristal y de gran abundancia de ametistas, blancas, moradas y topacios», i que la seva descoberta va tenir lloc «algunos años ha».

Els documents d'arxiu trobats fins al moment present, parlen per primera vegada de l'explotació d'ametistes l'any 1610. El seu testimoni convergeix per tant amb el dels antics autors. Per la importància que té aquest document, conegut fins ara només en extracte, en donem la seva versió íntegra:

Die lune nona mensis augusti anno a Nativitate Domini 1610. In civitate Vici.

En Nom de Déu.

Sobre lo treballar y traure pedres de las padreras de amatistes y altres pedres de anells que son y es trobaran en la parroquia y terme de Sant Martí de Viladrau, bisbat de Vich, te arrendades del Illtre. y Noble Sr. Don Carlos de Vilademany y de Cruylles, Senyor y Baró de dit terme, per temps de dos anys qui comensaren a correr lo die o festa de Tots sants proppassat y de l'any mil sis cents y nou y finiran en consemblant die o festa de Tots sants de mil sis cents y onsa, ab acte rebut en poder del notari devall scrit die y any en aquell contengut, per y entre lo dit M^o Joan Comalada de una part y Pera Fanja, sarredor, de la parroquia de Sent Joan de Aumet, y Antoni Xela, sarredor, de la parroquia de Santa Maria Bember del bisbat de Claramunt del realme de França, ara empero y molt temps ha en lo bisbat de Vich residints, son estats fets per y entre les dites parts los capitols de Concordia pactes e evinenses següents.

E primerament lo dit M^o Joan Comalada en virtut del dit arrendament dona facultats y llibertat als dits Pera Fanja y Antoni Xela que lliberament ells y llurs mossos pugan treballar en las padreras son en la dita parroquia y terme de Viladrau, que vuy son y per havant seran y se trobaran en dita parroquia y terme, per tot lo dit temps restant de dits dos anys y de aquelles trauren las pedres poran y en ellas trobaran, ab tal empero y pacte que en aquelles tingan de treballar continuament per si o per llurs mossos y ajen de donar al dit M^o Comalada la meytat de totes pedres que de dites pedreres axiran y trauran, las quals se ajen de partir sempre que dit M^o Comalada volrà, e ab pacte també que nols sia lícit ni permés de vendre ni donar ni altrament defreudar de dites pedres que en dites pedreres se trobaran y trauran que primer no ajan partit ab dit Comalada y lliurada y donada la part li tocan a dit Comalada las quals pedres, així bonas com dolentes, que de dites pedreres trauran y axiran ajan de aportar devant dit Comalada a effecte aquelles pertir per iguals parts, retés empero dit Comalada que sempre y quant a ell aparrà anar en dites pedreres ab la gent li aparrà puga en aquelles lliberament treballar ell y los qui aniran ab ell en dites padreres sens contradicció dels dits Fanja y Xela, y las pedres que ells trauran sen pugan aportar lliberament sens contradicció de dits Fanja y Xela.

Item los dits Pera Fanja y Anthoni Xela convenen y en bona fe prometen al dit M^o Joan Comalada que tot lo dit temps que ell te arrendades les dites padreres, en aquelles continuament treballaran y aquelles per ells o per llurs mossos scombrran a llurs propis gastos axi de eines com de treballs en dites padreres y obs de traurer pedres de aquelles per lo dit temps seran menester y las pedres que de aquells dins dit temps exiran aportaran al dit M^o Comalada, en la ciutat de Vich en las casas y propia habitació de dit M^o Comalada, a fi y effecte de aquelles partirse entre ells per iguals parts, es a saber, los dits Pera Fanja y Anthoni Xela la una meytat y lo dit M^o Comalada l'altra meytat, entés empero y declarat que

los dits Anthoni Xela y Pera Fanja pугan per llurs efectes y altrament dexar de treballar en dites padreres vuyt o quinsa dies arreu los quals pasats si a dit Comalada li aparexerá los puga compellir y forsar de anar a treballar en dites padreres y no volent hi anar puga dit M^o Comalada a costas y despesses llurs fer treballar en dites padreres, entés empero que dits Pere Fanja y Anthoni Xela no estiguen empeditos de malaltia, los quals en dit cas no stiguen obligats de treballar ni fer treballar en dites padreres fins a tant estiguen gorits de dita malaltia; e asó prometen fer attendre y complir sots obligatió de llurs bens y per mes seguretat ne donen per fermansa a Benet Palixó, lo qual promet sempre y quant los dits Pera Fanja y Anthoni Xela no treballasen en dita padrera, com dalt está dit, de anar sempre y quant per dit Sor. Comalada será request a treballar en dites padreres a fin y effecte de attendre y complir lo que per dits Pera Fanja y Anthoni Xela dalt está promés ab tal empero que dit M^o Comalada no puga ni li sia licit ni permés de donar y concedir y attorgar libertat a ninguna altra persona de anar a treballar ni a traure pedres de dites pedreres sens contentiment y voluntat de dits Pera Fanja y Anthoni Xela y de dit Pelisó en dit cas.

Item lo dit M^o Comalada convé y en bona fe promet que durant dit temps de dit arrendament no donará licentia ni libertat a persona alguna de anar a treballar y traure pedres en dites padreres, ans be done llibertat y facultat als dits Pera Fanja y Anthoni Xela de aquells traure y spellir de dites padreres, com en asó dit Comalada a dits Fanja y Xela los cedesca las matexas actions que lo dit Comalada en dites coses te en virtut de dit arrendament.

Et ideo dicte partes laudantes, etc. Testes Franciscus Pla et Honofrius Homs, scriptores vicenses.

Consta en el mateix document, que aquest conveni va dur-se a terme i en el plaç previst, puix que hi ha la seva cancel·lació escrita en el marge al principi del document. Diu així:

Die 29 decembris 1611 presentis Concordie instrumentum fuit cancellatum de voluntate honorabilis Joannis Comalada et Anthonii Xela et Bernardi Pallissó. Ita, etc. Testes Franciscus Pla et Honofrius Homs, scriptores vicenses.

Es conserva aquest document a l'arxiu de la Cúria fumada de Vic, Plec de «Concòrdies Honofre Calvet». Consta de dos folis junts, però sense estar relligats amb l'altra sèrie d'interessants documents que formen aquest plec.

La resta de notícies històriques conegudes de l'explotació de les ametistes demostren que sempre se seguí un sistema parell al que indica el document transcrit, és a dir, intervenint-hi el senyor del Montseny, un arrendatari i els treballadors contractats per l'arrendatari.

El senyor del Montseny i de les ametistes

Tal com es va exposar en l'anterior treball sobre els Emprius del Montseny, la muntanya del Montseny des del límit de propietat de les masies fins a la carena de cimals que marca la divisió de la parròquia i terme de Viladrau, es considerava de propietat de l'antic senyor feudal dels termes de Taradell i Viladrau, que es titulava des del segle XVI senyor y baró de les baronies de Taradell i de Viladrau.

A l'iniciar-se el segle XVII era senyor i baró el famós Carles de Vilamany i de Cruïlles, fill de Lluís i de Constança d'Agullana, que essent encara un infant va succeir al seu pare, mort pels volts de l'any 1575. Residia habitualment a Vic on va distingir-se com a valedor del bandoler Perot Rocaguinarda i com a cap de bàndol nyerro, en les famoses lluites de «Nyerros i Cadells» de principis del segle XVII. Estava casat amb Genònima de Savassona, i va morir l'any 1626, sense successió llegítima, deixant per hereva a la seva germana Rafaela, casada amb el vescomte de Joch, Pere de Perapertusa.

Una néta d'aquest matrimoni, de nom Maria, va casar-se amb Joan Francesc de Bournonville, marquès de Risbourg i de Bournonville, i a l'hereu d'aquest matrimoni, Francesc de Buornonville, de Perapertusa, de Vilademany i de Cruïlles, li va ésser donat el títol de marquès de Rupit, amb el que firmarà normalment el senyor del Montseny.

A mig segle XVIII aquesta família es va refondre amb els comtes d'Aranda, pel casament de Maria Josefa, amb els Abarca de Bolea, d'on va sortir-ne el famós ministre de Carles III, Pere Pau Abarca de Bolea, de primer, ambaixador a París, i després, Capità General, President del Consell de Castella i comte d'Aranda.

Aquesta família era, doncs, la que concedia els primers pactes d'arrendament, percibint per això uns ingressos no despreciables, com ho indicarà la taxa que més tard hauran de pagar al Cadastre per aquest dret.

Es desconeixen el text i les condicions concretes d'aquests arrendaments, essent probable que se'n conservin en els arxius familiars dels actuals Ducs de Hixar i Marquesos de Rupit, descendents directes dels Aranda. Sabem, però, que en Carles de Vilademany va fer-ne un arrendament a en Joan Comalada de Vic, que s'extenia a dos anys compresos entre 1609 i 1611, i que l'argenter vigatà Salvador Serarols i en Parareda de Calldetenes, l'any 1671 tenien un arrendament que devia durar quatre anys que els havia fet en Joan Francesc de Bournonville, com a procurador de la seva esposa Maria de Perapertusa, de Cruïlles, de Vilademany i de Clariana.

En tota la nostra recerca històrica hem trobat a faltar notícies concretes sobre la importància econòmica de les explotacions d'ametistes que ens permetin de

conèixer els guanys, xifres i quantitats que satisfarien la nostra curiositat de persones modernes acostumades a l'estadística i al tant per cent. Sols en tenim aquest petit indici: en establir-se els pagament del Cadastre, després del decret de Nova Planta, el dia 26 de juny de l'any 1721 es varen presentar davant del notari de Vic, Pere Cases, procurador del Marquès de Rupit, dos Regidors de Viladrau, en Segimón Rusquelles i en Francesc Pujol, declarant que havien de pagar el Cadastre 25 lliures per la Muntanya del Montseny, és a dir, pels boscos i pastures, i 10 per les mines i dret de buscar «amethystas y otras pedras preciosas». Va sortir fiador d'aquest darrer pagament n'Antoni Blanc, *lapidero*, joier o simple buscador d'ametistes, que devia ésser l'arrendador (Arx. Not. Vic. Not. J. Molist, 2, fol. 337).

La memòria del marquès de Vilhel dona aquest excel·lent testimoni de l'interès del comte d'Aranda per les ametistes del Montseny, interès que pot correlacionar-se amb l'ampulosa acció de gràcies que el P. Risco, editor de l'obra pòstuma del P. Flórez, fa «al Excmo. Conde de Aranda, sombrero de este siglo», gràcies al qual «adquirió también el Autor noticia individual del Monte de las Amatistas, pertenecientes a los Estados de su Casa».

Diu així el marquès de Vilhel:

El Excmo. Señor Conde de Aranda, digno sucesor del Sor. Marqués de Rupit, siguió su exemplo en procurar por todos los medios el fomento de este ramo de comercio. Tiene esta lltre. Casa la prerogativa de que ningún particular pueda hacer excavación sin su permiso, y tan beneficio el último Sor. Marqués, como su Excía. à imitación de sus predecesores, nunca se ha negado à facilitar por este medio sus descubrimientos. Ni solo ha sido condescender à que los particulares se desvelacen en beneficio del País, sino que, hallándose su Excía ya en París condecorado con la embaxada extraordinaria, mandó hacer a sus expensas varias excavaciones y descubrimientos para extraer de entre aquellas rocas lo más precioso que contenían: y hecha una colección de ametistos, siguiéndolos en todos sus estados desde que salen envueltos entre el cuarzo, hasta que los Lapidarios los dexan en disposición de engastarlos, los repartió entre la primera gente y de major gusto de aquella Corte, para darles una idea de una producción, que es fruto peculiar, y propio de sus Estados, y que de tal manera puede contribuir al lucimiento, y riqueza de todo el Reyno, y en particular de nuestra provincia.

Aquesta preciosa notícia ens indica, doncs, que el comte d'Aranda per fer una ostentació de la seva riquesa va fer emprendre durant un temps l'explotació directa de les ametistes. Cal suposar que devia ésser una cosa transitòria.

El propi marquès de Vilhel dona a conèixer que en els darrers temps també varen trobar-se ametistes en propietats particular veïnes, i que es varen explotar

independentment: «algunos particulares han tenido la felicidad de que su terreno fuese fertil manantial de estas riquezas». Ens consta certament que dintre la propietat privada de Can Gat s'hi varen fer recerques i existeix encara no lluny del mas, una cova artificial on encara ara es fa alguna petita troballa d'ametistes, si bé de poca qualitat.

Els arrendadors i els lapidaris

Les ametistes del Montseny eren també anomenades «Pedres de Vic» per haver-ne quasi sempre dirigit la seva explotació vigatans i per haver-se treballat i polit en aquesta ciutat. L'autor de la notícia «Mines d'Ametistes al Montseny», publicada l'any 1914 al Butlletí del Centre Excursionista de Vic, arriba a dir si hi havien hagut fins a vint «llapidaires» o persones dedicades al seu treball. La xifra sembla clarament exagerada, però el fet no. L'any 1787 en Francisco de Zamora en el seu «Diario de los viajes hechos en Cataluña», Ms. 18,409 de la Biblioteca Nacional de Madrid, diu que hi havia a Vic «otro (maestro joyero) que pule piedras del Montseny con bastante primor».

Des de Vic les ametistes devien passar als joiers de Barcelona, puix que el P. Flórez, que va escriure la seva obra l'any 1773, diu:

«Por Cataluña anda mucha abundancia de ellas (especialmente entre los Plateros de Barcelona) y hay algunas muy perfectas en brio y en color: pero hoy no se hallan de notable grandeza».

La paraula *Lapidari* indica etimològicament el que es dedicava a tallar i a polir les gemmes, però sembla que també s'aplicava als simples extractors de les ametistes, als que a voltes s'anomena també minaires. Els arrendadors algunes vegades són joiers però altres només comerciants. Els simples treballadors són al principi francesos, emigrats en busca de treball, i més tard gent del país, varis del propi Viladrau.

Les notícies recollides als arxius de Vic i Viladrau donen els noms següents:

- 1610 – Joan Comalada, arrendador, negociat de Vic, i Pere Fanja, Antoni Xela, Bernat Pallissó i els seus mossos, tots francesos.
- 1638 – Francesc Barullet, moliner i lapidari, i Pere Xamaní, lapidari, els dos residents a Viladrau. El seu nom sembla indicar que eren de procedència francesa, com molts altres habitants del Viladrau d'aquells anys.

- 1665 – Salvador Vaxeras, negociant de Vic, associat amb Jaume Serra, lapidari. En Jaume Serra el 14 de setembre de 1665 va llogar a la vídua Maria Rusquelles una casa a Viladrau per espai de quatre anys, al preu de 32 lliures. En Vaxeras sortí fiancer del contracte. (Arx. Par. Viladrau, Contractes, M, de 1664 a 1670, fols. 100-102).
- 1671 – Salvador Serarols, argenter de Vic, en Parareda de Calldetenes, i en Bernat Martí i en Segimon Pujol, bracers de Vic, que treballaven al Montseny per compte dels primers.
- 1721 – L'Antoni Blanc, abans esmentat, que segurament era un joier de Vic.
- 1789-1790 – La família Arias de Viladrau, lapidaris, que coneixem a través dels seus testaments. El 1 de novembre de 1789 feu testament en Pere Arias, lapidari; el 25 de gener del mateix any n'havia fet en Joan Arias, fadrí, lapidari també, que nomenà marmessor al seu oncle Pere Arias, lapidari; i per fi el 6 d'abril de l'any 1790 feu testament el jove Salvador Arias, lapidari, fill de Josep Arias, peraire, que nomenà també marmessor al seu oncle Pere Arias, lapidari, i per tant encara vivent (Arx. Par. Viladrau, Testaments, N, de 1700 a 1834, fols. 183 i 207).

Sembla que l'explotació va acabar-se a principis del segle XIX, però no n'hem trobat cap nota posterior al 1792.

Emplaçament i extracció de les ametistes

Tots els testimonis, antics i moderns, relacionats amb les troballes i explotació de les ametistes convergeixen en la precisió de que aquestes es feien en la part baixa de la muntanya, mai a grans altures, normalment en els fondals de les rieres o grans xaragalls.

El marquès de Vilhel, que, a l'igual que el P. Flórez, es va procurar informació directa sobre les explotacions que es portaven a terme el darrer quart del segle XVIII, va deixar consignat:

«Estas piedras se hallan en los cerros baxos desde donde empieza a encumbrar-se la montaña, pero nunca en determinada profundidad, pues a vezes una excavación mui profunda dexa burlados y sin fruto los trabajos de los interesados, mientras que otras de pocas varas ó palmos descubren en abundancia este fósil, ni se hallan tampoco igualmente en todos los cerros baxos, sino que, como es muy regular en semejantes producciones, unos parages estan de todo exaustos, quando en otros rebosan en cantidad estas piedras».

En el gràfic que acompanya aquestes planes presentem un esquema dels llocs on consta que hi hagueren antigues explotacions, senyalant també els llocs on aficionats i naturalistes hi han fet alguna troballa en èpoques recents. Les indicacions topogràfiques són un simple esboç, no pretenen ésser exhaustives. En moltes col·leccions privades hi han exemplars sols d'ametistes montsenyenques i fins fragments considerables com els de Torrellebreta.

Els dos fragments de diaclassa amb multitud d'ametistes preses en ells, de Torrellebreta, són els més notables que hem vist; el més petit i que té les ametistes d'un violat intens és de procedència desconeguda exactament, encara que relacionada amb el Montseny; a Mn. Garriga de Samalús, que en feu donació als de Torrellebreta, li havien dit que procedien del veí Montnegre, però la referència no és molt satisfactòria car no es coneixen altres troballes d'ametistes en dit lloc; el segon és molt més gran però les seves ametistes són molt poc violades i presenten un pàl·lid color vinós. Aquestes foren trobades al torrent de l'Oratori o de Sant Segimon i és probable que fos un tros abandonat pels antics buscadors a causa de la poca qualitat de les seves peces.

Sobre el sistema d'explotació hi ha el testimoni, sempre vivent, del P. Flórez que va visitar el Montseny per allà els anys 1772 o 1773, quan les recerques estaven en plena activitat. Ho feu avalat amb l'autorització del comte d'Aranda «por cuya benignidad he tenido el honor de conseguir noticia individual de la montaña, mencionada en muchos, pero no especificada».

S'explica així el P. Flórez:

»Las Amatistas se crían debajo de la tierra, a mayor o menor distancia, vencida con el trabajo, cabando, y tal vez usando de pólvora. Regularmente se buscan en cuevas o profundidades donde antes trabajaron, y cabando hasta hallar las piedras. La señal de su mina es una especie de Roca salpicada de blanco, con tal qual Amatista: y en descubriendo piedra de color amarillo es indicio seguro de estar cerca de la mina. Para algunas se profundiza más de treinta varas, hallando siempre agua, y tal vez en tanta abundancia, que no puede beneficiarse la mina.

El modo regular de criarse, y hallar las Amatistas es en hendiduras, o divisiones de la Roca, en una y otra superficie, entre lodo y agua, de modo que las mismas Amatistas unen las dos separaciones de la Roca, y tal vez las sacan unidas unas con otras. También suelen hallarse en huecos de la peña entre lodo y agua, blandamente unidas a la Roca, pues la mano basta para desprenderlas. Yo las tengo firmemente unidas á la basa nativa de la Roca, que en la superficie, donde estan las Amatistas, es de color amarillo (como Ocre) y por debajo és el trozo blanco. Las Amatistas tienen diversos tamaños, y grados de color: blancas las mas pequeñas: y las mayores (como garbanzos, no grandes) teñidas de su color natural de violeta, más o menos vivo.»

Les notícies que dona el marquès de Vil·lel de l'extracció de les ametistes indiquen que en la seva memòria o exposició no sols es va servir del P. Flórez, sinó que el va copiar i plagiar descaradament, per això la descripció del P. Flórez és la més fresca i detallada, molt ajustada a la realitat de les ametistes, segons testimoni d'un expert naturalista.

Intimament relacionat amb l'extracció de les ametistes hi han les notícies d'un plet que es va incoar a la Cúria de la Vegueria de Vic el 21 d'abril de l'any 1671. La única part que en coneixem es basa en la denúncia que feu en Parareda, de Calldetenes, sobre un frau que li feren els homes que buscaven ametistes pel seu compte. Segons la denúncia feta a la Cort Reial, en Parareda i l'argenter vigatà Salvador Serarols, eren arrendataris d'unes pedreres situades a la muntanya del Montseny i tenien llogats per a extreure'n les ametistes a en Bernat Martí i a en Segimon Pujol, bracers de Vic, però de cognoms oriunds ambdós de Viladrau.

Havent-se hagut d'absentar en Parareda de l'explotació va encarregar a en Segimon Pujol que es fés càrrec de la recollida de dites pedres precioses, però ell i el seu company trobaren un altre sot o pedrera del qual varen treure una gran quantitat d'ametistes que es varen partir i vendre sense donar-ne cap participació a en Parareda.

Per dissort el procés sols es limita a aquesta denúncia d'en Parareda i a la testificació convergent de l'argenter Serarols, si s'hagués conservat sencer segurament que ens donaria molta més informació sobre un moment concret de l'explotació de les ametistes. (Arx. Veg. Vic, Denúncies s. XVII, segons la nota de Mn. P. Bofill publicada al B.C.E. Vic, IV, 1921-1924, p. 161).

Cloenda

Arribats al moment de cloure aquesta lleugera evocació de l'explotació de les gemmes montsenyenques ens queden encara una sèrie de preguntes i curiositats que voldriem satisfer, però que les notícies aplegades no hi abasten suficientment.

Quina qualitat i aprecí tenien les ametistes del Montseny? Que representava econòmicament la seva explotació? Perquè varen deixar d'explotar-se? Seria possible reempendre l'extracció?

A les primeres qüestions hi respon el sovint citat marquès de Vil·lel, però el barroquisme, poca qualitat del seu treball i el to ditiràmbic que pren a voltes ens fan dubtar un bon xic de les seves apreciacions. Segons ell les ametistes del Montseny «se ven repartidas por toda Europa», i en altre lloc precisa encara més:

«Por muchas conjeturas se cree sea mui remoto el tiempo en que abrió sus tesoros en beneficio del País, y queda probado, que, en el siglo pasado, siguiendo las antiguas huellas que habían dexado los Mineros para extraerlos, se emplearon muchos brazos para enriquecer compañías, y esparcieron por toda España el gusto y uso de ellos, y así sucesivamente entró nuestra Provincia en un comercio activo, que bien manejado puede enriquecerla mucho.»

Amb tot com que es dirigia a un públic que veia i coneixia les ametistes, i al que ell en va presentar alguns models, cal admetre almenys que tenien un comerç i una àrea de difusió notables, encara que no fos a causa d'elles que s'activés el comerç català, com pretén el bon marquès.

La fi de l'explotació comercial de les ametistes va venir a l'iniciar-se el segle XIX, segurament coincidint amb les convulsions polítiques que hi hagueren en la seva segona dècada; per una part els comtes d'Aranda, i prompte ducs d'Hixar, varen perdre el seu senyoriu jurisdiccional i amb ell bona part dels seus interessos sobre el Montseny, i per altra banda les mines o llocs d'explotació presentarien ja símptomes d'esgotament.

Els dos autors que ens serveixen de font per finals del segle XVIII coincideixen en què les explotacions del seu temps es feien en llocs on ja s'havia treballat abans. En aquestes condicions s'esgotarien prompte els vells filons i les troballes es farien cada vegada de menys qualitat com ja ho indica el P. Flórez. D'altra banda les exigències de la joieria moderna es feren cada vegada més refinades i les pedres violades del Montseny es vegeren substituïdes per gemmes de més qualitat o per simples cristalls artificials o de fantasia. En una paraula, la seva explotació no esdevenia rentable.

Havien passat ja els bons temps, ara només eren útils per ornar les fades o *paitides* montsenyenques que des de la pregonesa dels seus gorgs esmaragdins sotjaven amb ull poruc uns vianants sobre els que eren cada vegada més inútils els seus encanteris. Com deiem al principi, les ametistes passaven d'ésser una realitat històrica a ésser una vivència poètica encara més duradora.

Avui dia és encara possible l'aparició d'ametistes al Montseny; tenim varis testimonis de troballes en aquests darrers anys, però quasi sempre fetes a la superfície i enmig d'un enderroc de pedres que mostren ésser un rebuig de les antigues explotacions. Sols alguna peça solta té un color viu i airós que demostra el que devien ésser les ametistes montsenyenques en els seus bons temps.

No creiem que sigui viable una nova explotació comercial, però sempre els fondals dels torrents que devallen de Sant Segimon, la Gèmena, el coll Sabènia o el Rigrós seran indrets on els naturalistes i simples aficionats hi freturaran de

fer alguna bona descoberta o troballa que mantindrà viu el record de les velles «pedres d'anells» o «pedres de Vic».

Aquestes planes formen part d'una obra més extensa sobre «Viladrau, el Montseny i Sant Segimón» que té en curs de redacció Mn. Antoni Pladevall i Font, professor del Seminari de Vic.